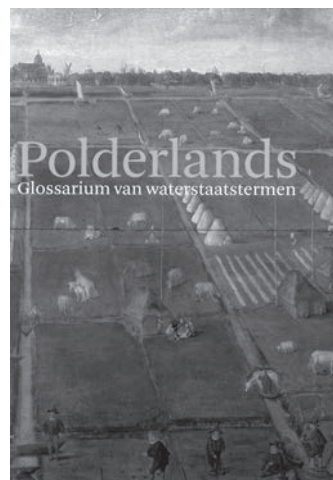

Achter het polderlands

FRITS DAVID ZEILER

Tijdschrift voor
waterstaatsgeschiedenis
20 (2011) 1, 39-46

Op 17 november 2009 werd te Edam het langverwachte *Glossarium van waterstaatstermen* gepresenteerd. Na twintig jaar verzamelen, beschrijven, wikken en wegen, waarbij de lezers van dit tijdschrift regelmatig behulpzaam waren, heeft de door de Vereniging ingestelde werkgroep zijn kennis in een handzaam boekje bijeengebracht onder de titel *Polderlands* (afb. 1). Die compacte vorm – je kunt het meenemen bij de schouw – heeft echter ook een nadeel. De historische achtergronden van de woorden blijven bij de korte omschrijvingen binnen de lemma's goeddeels buiten beeld. Maar juist de context waarin deze typisch Nederlandse vaktaal zich heeft ontwikkeld is bijzonder interessant. Dat geldt temeer, omdat er zoveel regionaal of zelfs lokaal gebezigde varianten zijn ontstaan voor dezelfde verschijnselen van wat tegenwoordig *watermanagement* moet worden genoemd. Om toch enigszins aan het gemis aan historisch perspectief tegemoet te komen, is in overleg met de redactie besloten om een reeks artikelen te wijden aan een aantal aspecten van het ontstaan, de verbreiding en de betekenisontwikkeling van een aantal woorden of woordgroepen in het *Glossarium*.¹

Afb. 1. Vooromslag Helga S. Danner, Ben van Rijswijk, Chris Streefkerk en Frits David Zeiler, *Polderlands. Glossarium van waterstaatstermen*. Stichting Uitgeverij Noord-Holland, Wormer. ISBN 9789078381389. 192 pag. €19,50.

NAMEN OF 'GEWONE' WOORDEN? Historische aspecten van waterstaatstermen (1)

Aanvankelijk hadden de samenstellers als titel in gedachten: 'Van aa tot zwet'. Dat zou behalve een aardige variant op de aanduiding van het alfabet, en een vrijwel dekkende titel van het woordenbestand, ook een subtiele verwijzing zijn naar een probleem waarmee alle woordenboekenmakers worden geconfronteerd. En dat is de vraag, waar een gewoon woord ophoudt enkel en alleen woord te zijn en een soort- of eigennaam wordt. Over die overgang tussen *nomina appellativa* (naamwoorden, inclusief soortnamen) en *nomina propria* (eigennamen) wordt al lang gediscussieerd en de grenzen zijn nog altijd moeilijker te trekken dan men denkt. Tenslotte zijn namen weliswaar specifiek bedoeld, maar het zijn óók woorden en daarom kunnen ze op meer dan één plaats worden gebruikt.²

Onze letterlijk en figuurlijk grote voorganger A.A. Beekman trok zijn grenzen zeer ruim. Dat kwam enerzijds door de omstandigheid, dat de toponymie als onderdeel van de historische taalkunde in zijn tijd nog nauwelijks tot ontwikkeling was gekomen, anderzijds door Beekman's drang naar volledigheid. Nu overzag hij weliswaar een enorm breed terrein, maar hij annexeerde ook wel heel veel randverschijnselen. Zowel zijn Dijk- en waterschapsrecht als zijn Aanvullingen op het *Middelnederlandsch woordenboek* (die elkaar qua

¹ De auteur betuigt gaarne zijn dank aan dr. Rob Rentenaar, Nivá, Denemarken, voor diens waardevolle op- en aanmerkingen en suggesties bij de concepttekst van deze reeks.

² Hierover: Vibeke Dalberg, 'Afgrenzingsproblemen in de naamkunde', in: R. Rentenaar en E. Palmboom (red.), *De naamkunde tussen taal en cultuur* (Amsterdam 1988), 25-40.

inhoud min of meer dekken) hebben de grenzen behoorlijk opgerekt.³ Het kernprobleem is natuurlijk, dat woorden tot namen worden en omgekeerd ook namen tot woorden kunnen leiden. Een typisch voorbeeld van dat dooreenlopen is het oudst getraceerde Nederlandse woord 'wad'. Het komt als bijvoeglijk naamwoord al bij Tacitus voor, wanneer hij een expeditie van Germanicus beschrijft naar de Wesermond, die op de terugweg wordt overvallen door springtij, ergens langs de Fries-Groningse kust. De Romeinse geschiedschrijver karakteriseert de kuststrook als een *vadosus mare*, 'een zee met ondiepten'. Wij zouden de neiging hebben om dat eenvoudig te vertalen met 'Waddenzee', maar deze naam is pas ontstaan in 1932 bij de voltooiing van de Afsluitdijk.⁴ Voordien sprak men eenvoudig van 'het wad', of hooguit het 'Friesche Wad' (onder Ameland), het 'Groninger Wad' (onder Schiermonnikoog) en het 'Uithuizer Wad' (onder Rottumeroog). In die specifieke aanduiding schreef men 'Wad' met een hoofdletter, omdat het als aardrijkskundige naam gold, maar als 'wad' in het algemeen werd het eenvoudig als woord beschouwd. Het Duits en het Deens kennen eenzelfde onderscheid, waarbij de Denen *va-dehavet* zelfs in de eerste plaats als soortnaam beschouwen. Het Fries maakt onderscheid tussen *it waad* met een kleine letter en *it Waad* met een hoofdletter, in het tweede geval als aanduiding voor 'De Wadden' of het Waddengebied in het algemeen. Daarnaast is de aanduiding *de Waadsee* gezien de geografische omstandigheden uiteraard specifiek. Als samenstellers van het *Glossarium* zijn we in dit geval heel streng geweest. Noch 'wad' in het enkelvoud noch 'waddenzee' als soortnaam hebben we opgenomen, doch uitsluitend het begrip 'wadden' in het meervoud, met als omschrijving 'in zee gelegen gronden die bij eb gedeeltelijk droogvallen'.

Natte termen

Nu is wad verhoudingsgewijs een makkelijk voorbeeld, omdat het enerzijds een zeer oud woord is, anderzijds een recente betekenis- en gebruiksevolutie heeft doorgemaakt die nauwkeurig kan worden gevolgd. Het wordt een stuk moeilijker om de grenzen te bepalen bij 'aa' of 'zwet'. Strikt genomen komen deze als zelfstandige woorden niet in de bronnen voor. Wanneer gesproken wordt van het Zwet tussen Wormer en Jisp (afb. 2) of de Zwedde van Teckop, grenssloten waarover in de vijftiende eeuw ook grensproblemen ontstaan, zijn dit al specifiek topografische aanduidingen. De beroemde palen van de rechten van de Abdij van Egmond, Aremerzwet en Wimmenumerzwet, worden zelfs al enkele eeuwen eerder genoemd, maar tonen wel aan dat het woord toen nog als aanduiding 'grenssloot' actief was.⁵ Dat is de reden geweest dat we zwet uiteindelijk in ons *Glossarium* hebben toegelaten. Eenzelfde redenering – namelijk dat het woord door zijn wijde verbreiding in het laatmiddeleeuwse polderland nog in zijn specifieke betekenis bekend en gebruikt is geweest – heeft ons doen besluiten om ook 'aa' op te nemen. En dan bovendien zowel die met één als die met twee a's geschreven, alsook zijn varianten ee, ie, ij en de samentrekking 'die'. Maar een ouder waterwoord dat algemeen bekend moet zijn geweest, *apa*, hebben we overboord gezet. Het al genoemde Jisp is dus evenals Gaasp, Weesp, Hunnepe en Brunnepe buiten het *Glossarium* gehouden, als te vroeg in toponymische context verstaend. En 'te vroeg' wil hier zeggen, vóór het begin van de ontwikkeling van een specifieke waterstaatsterminologie. Die mogen we globaal stellen op de tijd van de eerste vormen van dijkzorg, dus omstreeks het begin van de twaalfde eeuw.

Een grensgeval is 'drecht'. We kennen het begrip weliswaar nog altijd, bijvoorbeeld in de term 'Drechtsteden' voor Dordrecht, Zwijndrecht, Papendrecht en Sliedrecht. Maar als specifieke aanduiding wordt het ook in het ons overgeleverde Middelnederlands al niet meer gebezigd. Sterker, er is lange tijd een discussie onder historici en naamkundigen gevoerd over de vraag, wat er met het begrip drecht nu precies werd aangeduid. Taalkundig houdt het woord verband met zowel 'dragen' als 'trekken', en duidt het dus op een plek waar iets met menselijke of dierlijke spierkracht wordt verplaatst. De vraag is, of dit

3 A.A. Beekman, *Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland vóór 1795*. 2 delen ('s-Gravenhage 1905, 1907); idem, *Aanvullingen en verbeteringen op het gebied van dijk- en waterschapsrecht, bodem en water, aardrijkskunde enz.* ('s-Gravenhage 1941) (*Middelnederlandsch Woordenboek* dl. 11).

4 Dit geldt voor de officiële, op kaarten vastgelegde benaming. Incidenteel is de naam 'Waddenzee' al eerder gebruikt.

5 Zie hiervoor bijvoorbeeld het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* nrs. 88 (1183), 356 (1206-15), 357 (1215) en 1007 (1254). Het Aremerzwet, de zuidelijke grens met Bakkum, is niet meer aanwijsbaar. Het Wimmenumerzwet valt samen met de nog bestaande Tiggellaan in Egmond aan den Hoef.

Afb. 2. Het Zwet tussen Wormer en Jisp (noorden links). Detail van de kaart van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen, 1745. Collectie Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Heerhugowaard.

6 D.M. van der Schrier, 'De Mastenbroeker drechten', in: F. Pereboom e.a. (red.), *Omarmd door IJssel en Zwartewater, zeven eeuwen Mastenbroek* (Kampen 1995), 29-30. Kort daarop verscheen W. van Osta, 'Drecht en drechnamen', *Naamkunde* 28 (1996), 51-77. Dit laatste bevat niet de Mastenbroeker voorbeelden en is mede om die reden niet geheel overtuigend in zijn historische verklaring voor de term.

waterstaatsterminologie zich begon te vormen. Dat alles is voor ons een reden geweest om beide woorden, dus drecht en voorde, in het Glossarium op te nemen.

Droge termen

Tot nu toe zijn er slechts voorbeelden genoemd uit de waterstaat in zijn meest natte vorm. Nu hebben de samenstellers zich inderdaad beperkt tot de 'natte' waterstaat in die zin, dat alleen de waterbouwkunde in al zijn aspecten is meegenomen. Termen uit de wegenbouw bijvoorbeeld hebben geen toegang gekregen. Maar ook de 'natte' tak heeft natte en droge elementen. Daarom ter afsluiting van deze eerste aflevering een paar voorbeelden van de begrenzingsproblemen bij de waterkeringen. Daartoe behoren zoals bekend zowel fysische als antropogene structuren. De fysische zijn in Nederland hoofdzakelijk duinen, en hier en daar kliffen, donken of oeverwallen. De samenstellers hebben zich beperkt tot de duinen. Aanvankelijk waren die niet in de woordenschat inbegrepen. De lange traditie om duinen als waterkering te beschouwen, te beginnen in Rijnland in de tweede helft van de vijftiende eeuw, heeft tot het besluit geleid om ze toch te incorporeren. Daarmee kwamen echter nogal wat begrippen mee die ten minste soortnamen moeten worden genoemd en soms zelfs specifiek zijn gebruikt in de toponymie. 'Blinkerd' als onbegroeid duin is daarvan een voorbeeld; het beroemde 'Waar de blanke top der duinen' herinnert daaraan. Het woord 'nol' wordt onder meer gebruikt voor kleine, ronde duinen aan de binnenduinderand. Ook aanduidingen als 'rauw' voor onbegroeid en 'zwart'

over water dan wel over land geschiedt, of meer gepreciseerd, of het gaat om een aan een kabeltouw getrokken veer of om een overtoom. Waarschijnlijk is het in oorsprong beide, en heeft het woord zich verengd in de laatste betekenis, dus van een plek waar schepen over een landbarrière heen worden getrokken. Dat zou bijvoorbeeld de oorsprong van de Mijdrecht bezuiden Amsterdam kunnen zijn, de plaats waar men over de grote waterscheiding in het veen heen moest, iets benoorden de plek waar nu nog Woerdens Verlaat ligt. Een van de laatste gevallen waarin het woord actief moet zijn gebruikt is de ontginning Mastenbroek in het eind van de dertiende en het begin van de veertiende eeuw. D.M. van der Schrier telde liefst zeven drechten aan de randen rondom het gebied en kwam tot de, mijns inziens terechte, conclusie dat het moest gaan om dammen in de daar gelegen veenafwateringen die gebruikt werden als overtoom.⁶ Intrigerend is dat dit complex ligt in een gebied waar verder hoofdzakelijk 'voorden' voorkomen. Het woord 'voorde' moet aanvankelijk eenzelfde dubbele betekenis hebben gehad als 'drecht', maar ontwikkelde zich in de richting van 'doorwaadbare plaats', en is als zodanig nog altijd een, zij het ouderwets, begrip in de levende taal. Naamkundigen hebben opgemerkt, dat het gebruik van een van beide woorden de ander uitsluit. In Kennemerland kennen we uitsluitend voorden, in West-Friesland, Waterland en Amstelland komen alleen drechten voor. Het regionale onderscheid moet zich duidelijk hebben ontwikkeld in de ontginningstijd, die als gezegd tevens de tijd was waarin de

Afb. 3. 'Rauwe', onbegroeide duinen aan het begin van de twintigste eeuw. Collectie auteur.

voor begroeid duin zijn opgenomen, omdat ze veelvuldig voorkomen in de rapporten van Kops en Gevers die omstreeks 1800 in opdracht van de overheid zijn gemaakt (afb. 3).⁷ Daarnaast zijn volledigheidshalve ook algemene begrippen voor het duinbeheer in het *Glossarium* terecht gekomen, zoals voor-, midden- en achter- of zeeduinen, die veelvuldig voorkomen in de rekeningen van de gesubsidieerde helmplant, of termen als 'depopuleren' en 'blootmaken' voor de eveneens gesubsidieerde bestrijding van het duinkonijn. Of dat nog wel waterstaatstermen zijn, is natuurlijk voor discussie vatbaar. De samenstellers van het *Glossarium* zagen in ieder geval een overeenkomst met de muskusrat. Die wordt trouwens niet voor niets aangeduid met de term 'waterkonijn'.

Vervolgens zullen we ingaan op de geschiedenis van de door de mens opgeworpen waterkeringen, de dijken en al wat daarop lijkt.

BEDIJINGEN

Historische aspecten van waterstaatstermen (2)

Grensgevallen

Nederland wordt sinds Plinius gezien als een streek waar het verschil tussen land en water letterlijk vloeïend is. Die observatie kan worden onderbouwd door een lange reeks begrippen waarmee dit grensgebied kan worden aangeduid. Een aantal van de bekendste zullen we langslopen (of langsvaren, wanneer dat een beter zicht geeft). Opvallend is niet alleen dat veel van deze woorden een betekenisontwikkeling hebben doorgemaakt – taal groeit en verandert immers – maar dat ze ook regionale varianten hebben gekregen.

Allereerst nogmaals het oudst bekende woord in de Nederlandse taal: wad. Het komt bij Romeinse schrijvers al voor als inheemse term voor 'ondiepte' en evolueert tot een specifieke aanduiding van het gebied tussen water en land in het noorden van het huidige Nederland. Pas na de voltooiing van de Afsluitdijk is de benaming Waddenzee in zwang gekomen; voordien werden de ondiepten of platen ten westen van het Vlie niet met wad aangeduid. Deze behoorden tot de Zuiderzee en heetten waarden, gronden of zanden, terwijl men de dichtst onder de dijk gelegen stukken als slik betitelde (slyk in het hedendaags Fries). Slik is een algemeen in het kustgebied voorkomend woord voor land, dat min of meer rijp is om te worden ingedijkt. Merkwaardig genoeg worden de hoogste buitendijkse gronden, waarop schapen grazen, in het Waddengebied altijd als kwelder

⁷ J. Kops, *I. Tegenwoordige staat der duinen van het voormalig gewest Holland. II. Ontwerp tot vruchtbaarmaking der duinen* (Leiden 1798, 1799); D.T. Gevers, *Verhandeling over het toegankelijk maken van de duinvalleijen langs de kust van Holland* (z.p. 1826).

Afb. 4 Gammel Frederikskog bij Rudbøl, Denemarken. Foto auteur 2010.

aangeduid en in Zuidwest-Nederland als gors. Het voorkomen van dat laatste woord in de bronnen en in de toponiemen, ook met varianten als groes, gars en geers, toont aan dat het in de late middeleeuwen een veel groter geografische verspreiding heeft gehad.

Interessant is het koppel polder en koog. Beide woorden betekenen aanvankelijk vrijwel hetzelfde: hoog opgeslibd land tegen de dijk aan. In polder zit het woord polle of (gras)pol, terwijl koog waarschijnlijk meer de vorm aanduidde (het is verwant met keg). Beide zijn via de betekenis ‘aangedijkt land’ ook ‘door dijken omringd land’ in het algemeen geworden. Daarbij heeft het uit Zuidwest-Nederland afkomstige polder het gewonnen van het Friese koog. De topografische kaart vermeldt echter kogen (soms in de variant kaag) vanaf Rijnland langs de Noordzeekust noordwaarts tot in Denemarken. De grootste concentratie vindt men in Noord-Friesland, langs de waddenkust van Sleswijk-Holstein. De Duitse spelling is gelijk aan de Nederlandse (‘Friedrichskoog’), terwijl de Denen kog met één o schrijven (‘Gammel Frederikskog’) (afb. 4). Het woord is hetzelfde als dat in ons Koog aan de Zaan. In het huidige Friesland is het als soortnaam gangbaar gebleven voor een kleine polder; een combinatie daarvan wordt aangeduid als moederkoog.

Een algemene verspreiding in Laag-Nederland, inclusief het westelijke rivierengebied, heeft het woord nes met zijn varianten nesse en nisse. Oorspronkelijk had dit een betekenis die bijna letterlijk aanlag tegen polder en koog. Maar het kenmerkende van een nes is dat hij laag ligt, langs een water, buitendijks, desnoods tussen meanders van een rivier in. Het aantal nessen in het kustgebied is bij mijn weten nooit geteld, maar het moeten er vele honderden zijn. De huidige grens tussen nes(se) en nisse ligt bij de Maasmond; Matenese en Spijkenisse zijn slechts enkele kilometers van elkaar verwijderd. Blijkbaar is er sprake van een regionale taalontwikkeling, want in oudere bronnen komen nesse en nisse nog door elkaar voor. Het grondwoord is wijder verbreid; de Engelsen gebruiken ness eveneens als landschappelijke aanduiding. Ook naar het noorden toe, langs de Noordzeekust tot in Denemarken, is het woord weer te vinden. De verbreiding gaat zelfs verder dan die van koog. De Denen kunnen ieder stukje uitstekende kust als næs betitelen; zij zijn zich nog bewust van de verwantschap met næse in de betekenis van ‘reukorgaan’. Het is dan wel grappig om te bedenken, dat wat de Denen als ‘neus’ aanduiden bij ons ‘tong’ (landtong) heet. Het is maar, wat je bij voorkeur uitsteekt.

Hier en daar – ik ken voorbeelden uit Rotterdam en van de Kampereilanden – is uit de aanduiding ‘de Nes’ de samentrekking ‘Den Es’ ontstaan. Dat zou goedgelovige historici op het idee kunnen brengen, dat er in dit natte milieu toch essen of enken in stand kon-

Afb. 5. Uiterwaarden met opkomend ooibos langs de Gelderse IJssel ter hoogte van Olst. Foto auteur 2010.

den worden gehouden, zoals de hoge en droge bouwlanden in Drenthe en andere hogere landstreken worden genoemd. Het Kamper geval is eenvoudig de falsifiëren, omdat de weg die naar de betreffende erven leidt (Hoge en Lage Es) nog gewoon Nesweg heet. Men is daar aan de IJsselmonding trouwens goed in aardrijkskundige misverstanden. Ter plekke bevindt zich ook een Noordweg, die inderdaad pal noord loopt maar waarvan het einddoel ooit Den Oort heette. En oort, bij voorkeur met een t geschreven, is een woord met eenzelfde betekenis als nes: land langs het water. Het Verdrunkenoord in Alkmaar is dus geen buurtje dat ten onder is gegaan bij een stormvloed, maar een stukje voorland dat door afkalving of dijkval in het water is verdwenen.

De mooiste verbastering in deze sfeer is wel het dorp Ohé en Laak, aan de Maas in Limburg. Het eerste deel is niets anders dan het woord ooi, dat we kennen van de Ooijpolder bij Nijmegen, van plaatsen als Poederoijen, Wadenoijen en Ammersoijen, en van het begrip ooibossen als het gaat om min of meer natuurlijke grienden langs de rivier (afb. 5). De oorspronkelijke naam Genoi is via een reeks administratieve verschrijvingen in de loop van de negentiende eeuw verworden tot Ohe en tenslotte tot Ohé. Een vergelijkbaar lot onderging de buurschap Salne bij Zwolle, die tegenwoordig Zalné heet.

Een laatste begrip dat ik in deze land/water-afdeling wil behandelen is waard, ook wel voorkomend als weerd en in enkele gevallen als wiert (met een t). Het heeft als grondbetekenis 'land langs het water', een vorm die we nog kennen in de combinatie uiterwaard. In die zin verschilt het weinig van de voorgaande begrippen, van wad tot en met ooi. Het heeft evenwel al vroeg, omstreeks de twaalfde of dertiende eeuw, een weidser betekenis gekregen als 'land gelegen tussen rivierarmen of stromen'. Zo komen de Lopikerwaard, Krimpenerwaard, Alblasserwaard en Grote of Zuidhollandse Waard aan hun namen. Maar ook de Moerwaard of Waardgronden beoosten Texel, die in de negende eeuw bewoond land waren, of de Heerhugowaard en de Wieringerwaard die in de zeventiende eeuw op de zee zijn herwonnen. De Markerwaard, die (wat schrijver dezes betreft gelukkig) nooit is gerealiseerd, had dus wel een waterstaatshistorisch verantwoorde naam.

Waterkeringen

Naast polder is dijk waarschijnlijk het meest gebruikte woord voor het omkaderen van de Nederlandse identiteit. Toch is dijk lang niet het enige begrip dat in de waterstaatswereld

Afb. 6. Coupe in de stenendijk te Gorinchem, met gleuven voor het aanbrengen van hoogwatervoorzieningen. Foto auteur 2009.

wordt gehanteerd als het om weren van buitenwater gaat. Zo kennen we de term zeeburg voor een zeedijk die de zwaarste klappen moet opvangen, de zijdwende of stouwe die het water van de burens van het land moet houden, de dam die riviermonden of estuaria afsluit (naast de strekdam, ook hoofd of krib genoemd, die de stroom moet geleiden en zo de dijk moet beschermen) en vooral ook de kade.

Wat is het verschil tussen een kade en een dijk? Ze komen fysiek gesproken in elkaars buurt en vallen zelfs samen in het woord kadijk. Dit laatste is een waterkering met een specifieke functie, namelijk als kering tegen binnenwater en als zomerdijk. Een kade is over het algemeen kleiner en smaller dan een dijk. Toen zich enkele jaren geleden een kleine ramp voordeed in Wilnis, waar een waterkeer spontaan knapte, werd er terecht gesproken over een veenkade. Heel laag Nederland, voor zover het bestaat uit (al dan niet voormalige) veenontginningen, is daarvan voorzien. Het zijn vaak smalle grondlichamen, waarover een weggetje loopt (tegenwoordig vaak een fietspad), met aan één kant dikwijls een veenriviertje of wetering. Die positie heeft kade ook de betekenis gegeven van laad- en loswal, en in de straatnaamgeving, overigens wat oneigenlijk, als een straat die langs een water loopt.

De dijk heeft een sterkere ontwikkeling doorgemaakt. Je zou kunnen zeggen, dat deze de kade naar het tweede plan heeft verwezen zoals de polder dat met de koog heeft gedaan en de sluis met de zijl. Toch betekent het woord dijk oorspronkelijk gewoon 'het gegraven', en dat kon zowel het uitgegraven als het opgeworpen resultaat zijn. In de eerste betekenis komt het in het overgeleverde Middelnederlands al niet meer voor, behalve in het afgeleide 'poel, moeras'. Wel kan het eenvoudig 'weg' betekenen, in de zin van een aarden baan door een lager gelegen terrein. Dat is de verklaring voor de aanduiding van talloze landwegen in het oosten des lands met het achtervoegsel -dijk. Het is de enige vorm waarop een historicus bedacht moet zijn; van alle andere dijken mag je gevoelig aannemen dat ze iets met de waterkering van doen hebben. Ze komen in alle mogelijke gedaanten voor. We noemen slechts de aanduiding van een aantal uiteenlopende functies en hoedanigheden: bandijk, bijstere dijk, halsdijk, indijk, kaledijk, korendijk, luiendijk, nooddijk, ringdijk, schinkeldijk, slaperdijk, stenendijk (afb. 6), winterdijk en zijdwendedijk. Een enkele keer staat dijk voor 'bedijking'. Dat is bijvoorbeeld het geval met moerdijk. We kennen dat nu als het scharnierpunt tussen Noord en Zuid, maar het is oorspronkelijk een soortnaam voor een concessie om de moer- of selnering uit te oefenen, dat wil zeggen het winnen van zout uit zouthoudende turf. Deze moest wegens het overstromingsrisico

van de onderneming worden omgeven door een dijk en de naam van deze dijk, moerdijk, ging over als soortnaam op de concessie zelf. Dat de regels niet of onvoldoende werden gehandhaafd weten we ook, want de Moerdijk en de achterliggende Biesbosch staan symbool voor de diep het land indringende bedreiging van de zee.

Met het noemen van de Biesbosch komen we in de buurt van het oerhollandse baggeren en modderen, en van de dijkbouw met behulp van zinkstukken. Aan de rijke terminologie die dat heeft opgeleverd, en die overal in het *Glossarium* te vinden is, zal een andere keer aandacht worden gegeven. Tot slot van deze aflevering alleen nog een opmerking over de turfwinning, waarvan de moertering een onderdeel vormde. Het is namelijk opvallend dat de exploitatie van deze delfstof, die in heel Nederland toch enorm heeft ingegrepen in het landschap, zo weinig regionale verschillen in de terminologie heeft opgeleverd. De Peel is een heel ander gebied dan de Pekela's en ook Hillegersberg en Kalenberg zijn geen buurdorpen. Dit zou wel eens zijn verklaring kunnen vinden in de hoge mate van centralisatie van deze bedrijfstak in die zin, dat de organisatie ervan grotendeels in handen was van Hollandse ondernemers. En die hebben hun vaktaal eenvoudig opgelegd aan de veenwerkers in het gehele land.